

WOJCIECH J. KOŚCIOR

University of Rzeszow, Poland

ORCID iD: 0000-0002-4710-4523

**PROKURATOR CZY PREFEKT – UWAGI
O ZARZĄDZANIU RZYMSKIMI
PROWINCJAMI W KONTEKŚCIE TYTUŁU
PONCJUSZA PIŁATA**

**PROCURATOR OR PREFECT – REMARKS
ON THE ADMINISTRATION OF ROMAN
PROVINCES IN THE CONTEXT OF PONTIUS
PILATE’S TITLE**

ABSTRACT

Pontius Pilate, the Roman governor of Judea who held office from 26 to 36 CE, has been of interest to researchers for centuries. He is best known for his role in the trial of Jesus Christ. However, there is some debate in specialist literature as to his actual title and position. Various terms are used in ancient sources. The Gospels use the term ἡγεμῶν, Josephus used several different terms (including ἐπίτροπος, διάδοχος, ἑπαρχος), Philo of Alexandria referred to him as ἐπίτροπος, and Tacitus used the title procurator. In 1961, the only epigraphic evidence dedicated to Pilate was discovered. The so-called „Pilate Stone” indicated that his official title was praefectus Iudaeae. This discovery did not end the debate about Pilate’s position. Namely, prefects were Roman equestrian officials with military, administrative, and judicial powers, while procurators initially performed mainly fiscal functions. There has been a long-standing debate in the literature about Pontius Pilate’s actual title, i.e., whether he was a procurator, a prefect, or whether he combined both functions. The aim of this article is to conduct an in-depth analysis of all available Latin and Greek sources in which Pilate’s title is mentioned, as well as a review of the most important publications and positions of researchers on the subject, and, consequently, an attempt to answer one of the most puzzling questions.

KEYWORDS: Pontius Pilate, roman province, procurator, governor, prefect

STRESZCZENIE

Poncjusz Piłat, rzymski namiestnik Judei sprawujący swój urząd w latach 26–36 n.e., od wieków budzi zainteresowanie badaczy. Znany jest przede wszystkim ze swojego udziału w procesie Jezusa Chrystusa. Jednakże w literaturze specjalistycznej powstał spór co do jego rzeczywistego tytułu i stanowiska. W źródłach starożytnych można spotkać różne określenia. W Ewangeliach znajduje się termin ἡγεμῶν, Józef Flawiusz używał kilku różnych określeń (m.in. ἐπίτροπος, διάδοχος, ἑπαρχος), Filon z Aleksandrii określał go jako ἐπίτροπος, zaś Tacyt użył tytułu procurator. W 1961 r. odkryto jedyny dowód epigraficzny poświęcony Piłatowi. Tak zwany Kamień Piłata wskazywał, że jego oficjalnym tytułem był: praefectus Iudaeae. Odkrycie to wcale nie zamknęło dyskusji na temat stanowiska Piłata. Mianowicie prefekci byli rzymskimi urzędnikami ekwickimi wyposażonymi w kompetencje wojskowe, administracyjne i sędownicze, zaś prokuratorzy pełnili początkowo głównie funkcje o charakterze fiskalnym. W literaturze od lat toczony jest spór o rzeczywisty tytuł Poncjusza Piłata, to jest czy był on prokuratorem, prefektem, albo czy jego urząd łączył w sobie obydwie te funkcje. Celem niniejszego artykułu jest pogłębiona analiza wszystkich dostępnych źródeł łacińskich i greckich, w których wzmiankowany był tytuł Piłata oraz kwerenda najważniejszych publikacji i stanowisk badaczy przedmiotu zajętych tym tematem,

a w konsekwencji próba udzielenia odpowiedzi na to jedno z najbardziej zagadkowych pytań.

SŁOWA KLUCZOWE: *Poncjusz Piłat, prowincja rzymska, prokurator, namiestnik, prefekt*

WSTĘP

Postać Poncjusza Piłata na trwałe wpisała się w historię świata. Znany jest on przede wszystkim ze swojego udziału w procesie, który doprowadził do ukrzyżowania i śmierci Jezusa Chrystusa. Gdyby nie ten fakt, to być może postać Poncjusza Piłata, jako namiestnika prowincji, nie byłaby znana nikomu ponad wąskie grono historyków starożytności.

W powszechnym odbiorze Poncjusz Piłat określany jest mianem prokuratora, lecz oczywiście tytułu tego nie wolno utożsamiać ze współczesnym znaczeniem tego terminu. Połączenie postaci Poncjusza Piłata z tym urzędem jest na tyle mocne, że utrwaliło się w literaturze^[1], literaturze naukowej i popularnonaukowej^[2] oraz w języku liturgii Kościoła^[3]. Powodów połączenia Poncjusza Piłata z tytułem prokuratora należy szukać głównie w materiale źródłowym, a przede wszystkim w przekazach Tacyty, które w zasadzie doprowadziły do upowszechnienia takiej właśnie tytułatury. Tymczasem na skutek archeologicznego odkrycia z 1961 r. i ujawnienia inskrypcji zwanej *Kamieniem Piłata* przyjęto, że Poncjusz Piłat, jako zarządca rzymskiej prowincji, nosił tytuł prefekta.

W przypadku polskiej literatury romanistycznej brak jest w zasadzie publikacji poświęconych wyłącznie funkcji, jaką pełnił Poncjusz Piłat^[4]. Co więcej, nadal można spotkać publikacje historycznoprawne, w których Piłat określany jest zamiennie jako prefekt i prokurator, a także takie, w których tytułowany jest on wyłącznie prokuratorem oraz te, w których określa się go tylko mianem prefekta (Jońca, 2009, s. 204–209; Jońca, 2016, s. 146–150; Sobczyk, 2013, s. 221–252).

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie i analiza dostępnych źródeł poświęconych tytułaturze Poncjusza Piłata, a tym samym wypowiedzenie się na temat piastowanej przez niego funkcji. Przy tej okazji zamierzeniem jest także zbadanie sposobu zarządzania rzymskimi prowincjami w okresie

wczesnego cesarstwa poprzez odwołanie się do pozycji ustrojowej i kompetencji prokuratorów i prefektów oraz ostateczne wykazanie, czy urzędy te ze sobą współistniały, czy może zostały przez siebie zastąpione w drodze reform administracyjnych. Historycznym tłem rozważań uczyniona została prowincja Judea i jej najbardziej znany namiestnik, jakim był właśnie Poncjusz Piłat.

W artykule jako podstawową wykorzystano metodę historyczną, która posłużyła do rekonstrukcji kontekstu ustrojowego i politycznego zarządzania rzymskimi prowincjami w okresie wczesnego cesarstwa. Ponadto odwołano się do metody źródłowej przy okazji analizy tekstów starożytnych autorów oraz źródeł epigraficznych i archeologicznych. W niezbędnym zakresie skorzystano także z metody porównawczej dla zestawienia ustroju Judei z innymi prowincjami cesarskimi, oraz metodę hermeneutyczną, która pozwoliła na interpretację terminów urzędniczych w ich grecko-łacińskim kontekście. Wreszcie opracowanie oparto także na krytycznej analizie literatury przedmiotu i źródeł. Dzięki temu tekst nabrał charakteru dogmatyczno-historycznego, poprzez połączenie rekonstrukcji faktów z oceną ewolucji instytucji rzymskich zgodnie z materiałem źródłowym.

JUDEA – RZYMSKA PROWINCJA I JEJ NAMIESTNICY

Judea (łac. *Iudaea*) stała się formalną rzymską prowincją dopiero w 6 r. n.e. Wcześniej, począwszy od 63 r. p.n.e., była królestwem klienckim wobec Republiki Rzymskiej, po dokonanej w tym roku interwencji wojskowej, która skutkowałą faktyczną okupacją, pomimo pozostawienia lokalnych władców. W 4 r. p.n.e. zmarł Herod, król Judei, okreśłany mianem *rex socius et amicus Romani*, z uwagi na dobrą współpracę z Rzymianami, którzy pozostawili mu pewną swobodę w zakresie spraw wewnętrznych. Po jego śmierci doszło do podziału królestwa pomiędzy jego synów, zaś prowincje Judea, Samaria i Idumea przejął we władanie jego syn Archealos, który tytułowany był etnarchą (gr. *ἐθνάρχης*) (Ciecieląg, 2000, s. 58; Ciecieląg, 2003, s. 15). Jednak na skutek niezadowolenia z jego rządów, Archealos został usunięty, zaś tereny mu podległe zostały w 6 r. p.n.e. przekształcone w rzymską prowincję o nazwie *Iudaea*.

Po formalnym przekształceniu w rzymską prowincję Judea stała się prowincją cesarską (*provinciae Caesaris*), których łącznie było około czterdziestu, i na

czele których stali mianowani przez cesarza namiestnicy (*praesides provinciae*). Mieli oni w swoim ręku władzę administracyjną i wojskową oraz jurysdykcję w sprawach cywilnych i karnych. Sprawami skarbowymi w prowincjach zajmowali się, pochodzący ze stanu ekwickiego, odpowiedzialni wyłącznie przed cesarzem prokuratorzy (*procuratores*) (Tarwacka, Zabłocki, 2005, s. 109). Na czele Judei stał namiestnik rangi ekwickiej (a nie senatorskiej), a głównym powodem takiego rozwiązania były niewielkie rozmiary prowincji, jak też fakt, że w sąsiedniej Syrii stacjonowały legiony, a w samej Judei namiestnik dysponował tylko nielicznymi wojskami auxiliarnymi. Judea miała niezależną administrację, choć podlegała ogólnemu nadzorowi legata Syrii, który interweniował w wewnętrzne sprawy prowincji w przypadkach kryzysu lub też na rozkaz Rzymu. Niektórzy badacze na podstawie liczby tych interwencji próbują dowodzić, że Judea nie stanowiła odrębnej jednostki organizacyjnej, ale była częścią prowincji Syrii (Cieciela, 2003, s. 15–16).

Począwszy od ukształtowania Judei jako rzymskiej prowincji, to jest od 6 r. n.e., aż do 70 r. n.e., prowincją zarządzali namiestnicy. Po 70 r. n.e., to jest po upadku powstania żydowskiego, do prowincji jako zarządca został wprowadzony legat (*legatus*), co było przejawem militaryzacji prowincji. Nowi zarządcy nosili tytuł cesarskiego legata w randze propretorskiej i dowódcy X legionu (*legatus Augusti pro praetore provinciae Iudaeae et legionis X Fretenis*) (Byra, 2022, s. 340).

Pewne problemy terminologiczne następcza tytułatura wcześniejszych namiestników, to jest tych urzędujących od 6 r. n.e. do 70 r. n.e. Powodem tego jest różnorodność i niekonsekwencja źródeł. W literaturze przyjęto, że namiestnicy urzędujący w latach 6–41 n.e. byli prefektami, zaś w latach 44–70 n.e. tytułowani byli prokuratorami (Cieciela, 2003, s. 16; Smallwood, 1976, s. 145). W miarę precyzyjny wykaz rzymskich namiestników Judei od 6 r. n.e. do 70 r. n.e. i ich tytułów możliwy jest do odtworzenia na podstawie dostępnych źródeł (Eck, 2007, s. 27–31).

Tabela 1. Namiestnicy Judei w latach 6–70 n.e. i ich tytuły

Namiestnik (lata urzędowania)	Tytułatura – źródło
Coponius (6–9 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.117)
Marcus Ambivulus (9–12 r. n.e.)	διάδοχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 31)
Annius Rufus (12–15 r. n.e.)	διάδοχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 32) ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 33)
Valerius Gratus (15–26 r. n.e.)	ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 33) διοικητής – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 177)
Pontius Pilatus (26–36 r. n.e.)	praefectus Iudaeae – źródło epigraficzne CAES0043 (tzw. Kamień Piłata) υπάρχων ἐπίτροπος αποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας – Filon z Aleksandrii, De Legatione ad Gaium 299 ἡγεμὼν – Ewangelia wg św. Mateusza (Mt 27,2) ἡγεμὼν – Ewangelia wg św. Łukasza (Łk 3,1) ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.169) ἐπίτροπος – Euzebiusz z Cezarei, Historia Ecclesiastica (HE., 1.10.1) διάδοχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 35) Ἰουδαίας ἡγεμὼν – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 55) procurator – Tacyt, Annales (Tac. Ann., 15.44)
Marcellus (36–37 r. n.e.)	ἐπιμελητής – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 89)
Marullus (37–41 r. n.e.)	ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 237 oraz J. AJ 18.6.10)
Cuspius Fadus (44–46 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.220) ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 15.406 oraz J. AJ 20.97 oraz J. AJ 20.2) ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 19, 363)
Tyberiusz Julius Alexander (46–48 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.220)
Ventidius Cumanus (48–52 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.223) ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20. 132) procurator – Tacyt, Annales (Tac. Ann., 12.54)
Marcus Antonius Felix (52–60 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.247 oraz J. BJ. 2.252) ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20. 142 oraz J. AJ. 20. 162) procurator – Tacyt, Annales (Tac. Ann., 12.54) ἡγεμὼν – Dzieje Apostolskie (Dz 23; 25)
Porcius Festus (60–62 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 2.271) διάδοχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20, 182) ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20, 197)
Lucceus Albinus (62–64 r. n.e.)	ἐπαρχος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ. 6.303) ἐπαρχος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20, 197) ἐπίτροπος – Joannes Zonaras, Epitome Historiarum 6,17
Gessius Florus (64–66 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 20. 257) ἡγεμὼν – Józef Flawiusz, Antiquitates Judaicae (J. AJ. 18, 25) procurator – Tacyt, Historiae (Tac. Hist. 5.10)
Marcus Antonius Julianus (66–70 r. n.e.)	ἐπίτροπος – Józef Flawiusz, De bello Judaico libri VII (J. BJ 6.238)

Na podstawie przeprowadzonej analizy tekstów źródłowych można dojść do następujących wniosków. Józef Flawiusz (żydowski historyk z I w. n.e.) cechował się największą niekonsekwencją w określaniu poszczególnych namiestników Judei. Na ich oznaczenie używał naprzemiennie terminów takich jak: *ἐπίτροπος* (który przyjmuje się tłumaczyć jako grecki odpowiednik terminu *procurator*, a dosłownie jako: zarządca, namiestnik, administrator); *διάδοχος* (oznaczający *następcę* dla podkreślenia kolejnej osoby piastującej urząd); *ἐπαρχος* (który przyjmuje się tłumaczyć jako grecki odpowiednik terminu *praefectus*, a dosłownie jako: naczelnik, namiestnik prowincji, prefekt, prokonsul, propretor); *διοικητής* (oznaczający zarządcę, namiestnika i gubernatora prowincji); *ἡγεμὼν* (który przyjmuje się tłumaczyć jako grecki odpowiednik terminu *praeses*, a dosłownie jako: dowódca, zwierzchnik, namiestnik). W Piśmie Świętym na określenie namiestników Judei używano terminu *ἡγεμὼν*. Tacyt (rzymski historyk z I w. n.e.) używał określenia *procurator* w stosunku do trzech opisywanych przez siebie namiestników (Poncjusza Piłata, Veneditusa Cumanusa oraz Marcusa Antoniusa Felixa). Dwunastowieczny kronikarz bizantyński, opisując jednego z namiestników, określił go mianem *ἐπίτροπος*. W jednym przypadku trzeba zwrócić szczególną uwagę na określenie Filona z Aleksandrii (filozof i teolog żydowski działający na początku I w. n.e.). Do opisu Poncjusza Piłata posłużył się on zwrotem: *υπάρχων ἐπίτροπος αποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας*, który – przyjmując łacińskie odpowiedniki terminów – można tłumaczyć jako *urzędnika, który został ustanowiony prokuratorem (zarządcą)*^[5].

PONCJUSZ PIŁAT – PROBLEM TYTUŁU

Występowanie Poncjusza Piłata w źródłach historycznych prezentuje się następująco. W Nowym Testamencie jako Piłat występuje on 56 razy (Mt 27,2; 27,13; 27,17; 27,22; 27,24; 27,58; 27,62; 27,65; Mk 15,1; 15,2; 15,4; 15,5; 15,9; 15,12; 15,14; 15,15; 15,43; 15,44; Łk 3,1; 13,1; 23,1; 23,2; 23,3; 23,4; 23,6; 23,11; 23,12; 23,13; 23,20; 23,24; 23,52; J 18,29; 18,31; 18,33; 18,35; 18,37; 18,38; 19,1; 19,4; 19,6; 19,8; 19,9; 19,10; 19,12; 19,13; 19,15; 19,19; 19,21; 19,22; 19,31; 19,38; Dz 3,13; 4,27; 13,28; 1 Tm 6,13), zaś jako Poncjusz tylko cztery razy (Mt 27,2; Łk 3,1; Dz 4,27; 1 Tm 6,13). Odniesienia do postaci Poncjusza Piłata odnaleźć też można w dziełach: Józefa Flawiusza: *De bello Judaico libri VII*,

II, IX, 2–4; *Antiquitates Judaicae* XVIII, II, 2; XVIII, III, 1, 23; XVIII, IV, 1–2; XVIII, VI, 5; Filona z Aleksandrii, *De Legatione ad Gaium* rozdz. 38.299–305; Tertuliana: *Apologeticum* 21, 24; Euzebiusza z Cezarei (ok. 325 r.), *Historia Ecclesiastica* I; II, rozdz. 2, 7 i inne; Tacyta *Annales* ks. XV, rozdz. 44. Oprócz tego istnieją trzy źródła archeologiczne, pierwsze to tzw. Kamień Piłata odkryty w Cezarei Nadmorskiej w 1961 r., drugi w postaci monety wybitej za czasów jego namiestnictwa oraz trzeci w postaci pierścienia (Bosak, 2024, s. 270). Dodatkowo istnieje cały szereg apokryfów, np.: *Anaphora Pilati*, Ewangelia Nikodema, Raport Piłata, Wydanie Piłata, List Tyberiusza do Piłata, List Piłata do Tyberiusza, korespondencja Piłata i Heroda, Zemsta Zbawiciela, Męczeństwo Piłata, Uzdrowienie Tyberiusza, Opowiadanie Józefa z Arymatei, List Lentulusa, ale ich wiarygodność jest niska, większość z nich wytworzona została w średnio-wieczu, zaś niektóre w XVIII w. (Starowieyski, 2020, s. 624–750).

W źródłach starożytnych dotyczących Poncjusza Piłata spotkać można największą różnorodność określeń jego urzędu, co w zasadzie obrazuje wcześniej przytoczona tabela. Filon z Aleksandrii (ok. 20 r. p.n.e. – ok. 50 r. n.e.) w traktacie *De Legatione ad Gaium* (299), powstałym w I w. n.e., nazwał Piłata *ὕπαρχων ἐπίτροπος ἀποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας*, czyli urzędnikiem, który został oficjalnie ustanowiony prokuratorem (zarządcą) Judei. Do tego samego okresu należą Ewangelie: według św. Mateusza (27, 2), spisana prawdopodobnie ok. 70–90 r. n.e., oraz według św. Łukasza (3, 1), datowana przypuszczalnie na ok. 80–90 r. n.e., w których użyto ogólnego określenia *ἡγεμόν*, oznaczającego namiestnika lub gubernatora. Józef Flawiusz (37 – ok. 100 r. n.e.), piszący w drugiej połowie I w., posłużył się kilkoma różnymi terminami: w *De bello Judaico* (2.169), powstałym ok. 75 r. n.e., określił Piłata mianem *ἐπίτροπος*, czyli zarządcy lub prokuratora, w *Antiquitates Judaicae* (18, 35), ukończonych ok. 93/94 r. n.e., zastosował zaś termin *διάδοχος*, podkreślając, że był on następcą swoich poprzedników, a w innym miejscu tego dzieła (18, 55) nazwał go *Ἰουδαίας ἡγεμόν*, czyli namiestnikiem Judei. Najpóźniejsze świadectwo chrześcijańskie pochodzi od Euzebiusza z Cezarei (ok. 260–339 r. n.e.), który na początku IV w. w *Historia Ecclesiastica* (1.10.1), spisanej ok. 310–325 r. n.e., przyjął terminologię Flawiusza i również określił Piłata mianem *ἐπίτροπος*. W literaturze łacińskiej natomiast Tacyt (ok. 56–120 r. n.e.) w *Annales* (15.44), pisanych na początku II w., użył już określenia *procurator*,

pisząc: (...) *auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat.*

Wydaje się, że problem tytułu Poncjusza Piłata został ostatecznie rozwiązany w 1961 r., kiedy to podczas prac prowadzonych w Cezarei Nadmorskiej odkryto kamienny blok z mocno uszkodzonym napisem. Jeszcze w starożytności został on ponownie wykorzystany jako materiał budowlany przy remoncie miejscowego amfiteatru, przez co treść inskrypcji zachowała się jedynie częściowo. Kierownik wykopalisk, włoski archeolog Antonio Frova, dokonał następującej rekonstrukcji enigmatycznego fragmentu: [*Caesariens(ibu)s Tiberi(um) [Pon]tius Pilatus [praef] ectus Iuda[ea]e [d]e[dit]*] (Poncjusz Piłat, prefekt Judei, podarował Tiberieum mieszkańcom Cezarei) (Jońca, 2016, s. 147; Frova, 1961, s. 419–434).

W literaturze kwestia tytułu Poncjusza Piłata również nie była jednolita. Nawet odkrycie archeologiczne, które rzekomo rozstrzyga ten problem, nie zakończyło dyskusji. Wydawać się mogło, jak pisał A. Degrassi, że wszyscy dotychczas wiedzieli, iż Poncjusz Piłat był prokuratorem, zaś odkrycie archeologiczne nie mogło nie zrobić wrażenia, kiedy okazało się, że był on jednak prefektem (Degrassi, 1964, s. 63). Zasadniczo spór w literaturze toczony był właśnie pomiędzy tytułami *procurator* i *praefectus*, przy czym – na co słusznie uwagę zwróciła P. Świąćicka – problem nie sprowadza się jedynie do kwestii terminologicznej. W okresie wczesnego pryncypatu istniały bowiem poważne różnice pod względem zakresu władzy powierzanej rzymskim urzędnikom noszącym tytuł *praefecti* oraz tym, których zwano *procuratores*, w szczególności w odniesieniu do zadań, jakie wykonywali oraz prerogatyw, jakie były im dane. Przyjmuje się, że w okresie późnej republiki oraz wczesnego pryncypatu tytuł prokuratora nosili osobiści agenci (pełnomocnicy) określonej osoby prywatnej i termin ten nie był kojarzony z prawem publicznym, gdzie pojawił się dopiero z czasem. Tytułem prokuratora we wczesnym cesarstwie określano z reguły urzędników, którzy zarządzali majątkiem cesarza, a także, w drodze wyjątku, pełniącego funkcje publiczne. Urzędnik taki mógł zastępować namiestników prowincji w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości, jedynie za wyraźnym zezwoleniem cesarza. *Procuratores Augusti* lub *procuratores Caesaris* byli również tytułowani pełnomocnicy ustanawiani przez cesarza w celu zastępowania go w funkcjach administracyjnych, początkowo jedynie w sprawach finansowych, a następnie i militarnych.

Tytuł *praefectus* był natomiast określeniem zwierzchnika, który w połączeniu z przymiotnikami *civitatis – gentilis – nationis* oznaczał wojskowego administratora nowo podbitego terytorium na granicy cesarstwa. Generalnie przyjmuje się, że w okresie wczesnego pryncypatu namiestnicy prowincji cesarskich nosili tytuł *praefectus*, a dopiero od okresu rządów cesarza Klaudiusza (41–54 r. n.e.) określani byli oficjalnie jako *procuratores* (Święcicka, 2012, s. 103–104).

Powyższe tłumaczy, dlaczego właśnie kontrowersje wywołuje zamienne określanie Poncjusza Piłata urzędującego w latach 26–36 n.e. jako prefekt i prokurator. Próbuąc poznać istotę tego problemu, konieczne staje się poznanie najważniejszych poglądów wyrażanych w nauce, ale tych właśnie bezpośrednio poświęconych Piłatowi i jego tytułowi^[6]. Oczywiście nie jest celem tego opracowania przytoczenie wszystkich kiedykolwiek opublikowanych treści na ten temat, albowiem nie ma ono pełnić funkcji zbioru bibliograficznego, ale przedstawienie wszystkich wiodących poglądów wyrażonych w tytułowym przedmiocie. Zapatrywania te prezentowane są w chronologicznym porządku.

Niemiecki historyk specjalizujący się w badaniu ustroju i administracji cesarstwa rzymskiego O. Hirschfeld stanął na stanowisku, że namiestnicy Judei w okresie wczesnego cesarstwa, podobnie jak zarządcy Egiptu, nosili oficjalny tytuł *praefectus*. Hirschfeld przyjął, że Judea była szczególnym przykładem prowincji cesarskiej podporządkowanej bezpośrednio władzy princepsa, której zarząd powierzano urzędnikom wojskowym pochodzącym ze stanu ekwickiego. W takim układzie prefekt Judei miał przede wszystkim charakter dowódcy wojskowego odpowiedzialnego za stacjonujące tam oddziały, a jego rola w sprawach cywilnych i finansowych była wtórna wobec funkcji militarnej. Hirschfeld nie zgadzał się, aby namiestników tej prowincji tytułować prokuratorami, ponieważ oni zajmowali się zarządaniem majątków cesarskich, zaś ich funkcje administracyjne były ograniczone. Dlatego też badacz uznał, że Judea w I w. n.e. wpisywała się w model z prefektem jako dowódcą i namiestnikiem wojskowym na czele, co wykluczało użycie wobec Piłata tytułu *procurator*. Badacz zaznaczył jednak, że brak jest jakichkolwiek źródeł epigraficznych, które pozwoliłyby na rozstrzygnięcie tej kwestii (Hirschfeld, 1905, s. 384).

Nie można też pominąć tego, na co uwagę zwróciła B. Walker. Mianowicie badaczka wskazała, że Tacyt był nieprecyzyjny w używaniu terminów prawnych i technicznych, co zresztą było cechą wspólną historyków starożytnych.

Nie można zaś oczekiwać od nich, a w tym i od Tacyty, aby zachowywali precyzję terminologiczną, której oczekuje się od tekstów źródłowych o charakterze prawniczym czy od źródeł epigraficznych. Zresztą brak precyzji Tacyty w tym wypadku daje się wytłumaczyć tym, że na określenie namiestnika prowincji użył terminu *procurator*, czyli terminu prawidłowego dla czasów, w których historyk tworzył. Zatem posłużył się on ówczesną dla siebie nomenklaturą (Walker, 1952, s. 85–88).

Niemiecko-francuski historyk i filolog klasyczny H.-G. Pflaum w całości zawierzył autorytetowi Tacyty i konsekwentnie określał Piłata mianem *procurator*. Badacz w swojej pracy dążył do możliwie pełnego odtworzenia hierarchii i rozwoju urzędów rzymskiej administracji i przyjął, że określenie Piłata tytułem *procurator* świadczyło o tym, że urzędy ekwickie w mniejszych prowincjach zyskiwały coraz większe znaczenie administracyjne i fiskalne, zbliżając się do prefektów (Pflaum, 1961, s. 1062).

Nowe światło na problem rzuciło odkrycie – w 1961 r. podczas wykopaliśk w Cezarei Nadmorskiej – inskrypcji, której publikacji i szczegółowej analizy podjął się wspomniany wcześniej A. Frova. Inskrypcja, pierwotnie stanowiąca fragment dedykacji budowli poświęconej Tyberiuszowi, zawierała czytelne resztki tytułatury namiestnika, gdzie obok imienia Piłata widniał jednoznaczny zapis [*praef*]ectus *Iudaeae*. Znalezisko to natychmiast zyskało rangę kluczowego dowodu epigraficznego, który miał przesądzić spór terminologiczny na korzyść tytułu prefekta. Frova podkreślał wagę tego odkrycia, wskazując, że nie tylko koryguje ono przekaz Tacyty, ale także wpisuje Judeę w szerszy model administracyjny wczesnego cesarstwa, gdzie w prowincjach problematycznych z punktu widzenia militarnego cesarz powierzał zarząd prefektom wywodzącym się ze stanu ekwickiego (Frova, 1961, s. 419–434).

Próby pogodzenia sprzecznych poglądów podjął B. Lifshitz, który zaproponował oryginalną, choć kontrowersyjną rekonstrukcję inskrypcji z Cezarei. Jego zdaniem można było odczytywać ją w postaci: [*procurator Augusti*] *praefectus*. Zasugerowane rozwiązanie miało umożliwić zachowanie przekazu Tacyty, który określał Piłata mianem *procurator* przy jednoczesnym uznaniu znaczenia odkrytej inskrypcji, na której widniał tytuł *praefectus*. Propozycja ta nie spotkała się z uznaniem, albowiem zwrócono uwagę, że zaproponowany sposób odczytywania inskrypcji jest zbyt długi

i nie zmieściłby się na zachowanej luce epigraficznej na kamieniu z Cezarei (Lifshitz, 1962, s. 149–150).

Inny badacz, J. Vardaman, przyjął, że odkryta inskrypcja mogła wskazywać na wcześniej piastowany przez Piłata tytuł *praefectus*, który był powszechny za czasów panowania Oktawiana Augusta i dopiero później został zastąpiony terminem *procurator* (Vardaman, 1962, s. 70–71).

Z kolei francuski badacz latynista L. Herrmann zaproponował czysto literalną wykładnię wyrażenia *auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat* u Tacyta. Jego zdaniem ten fragment nie określa tytułu Piłata, ale zawiera w sobie opis relacji pomiędzy cesarzem a jego przedstawicielem. Badacz uznał, że *per procuratorem* oznacza *za pośrednictwem*, co trzeba rozumieć jako stwierdzenie, że Tyberiusz sprawował swoją władzę w Judei *za pośrednictwem* Piłata. Miało to pokazywać, że według Tacyta cesarz osobiście i z bliska kontrolował sytuację w tej złożonej i niebezpiecznej prowincji, jaką była Judea. Dokładniej rzecz biorąc, badacz zaproponował, by *per procuratorem* odnosić nie do *adfectus erat* (został stracony), lecz do *imperitante* (za panowania) (Herrmann, 1970, s. 8).

W literaturze wyrażono także koncepcje tłumaczące i łączące tytułaturę Poncjusza Piłata z możliwym podporządkowaniem prowincji Judea sąsiadującej z nią Syrii. I tak M. Ghiretti uznał, że Judea stała się częścią Syrii już w 6 r. n.e., czego dowodzą liczne i potwierdzone interwencje wojskowe w Judei, dokonywane przez legata Syrii. W Judei reprezentantem legata był prefekt, który łączył w sobie kompetencje wojskowe i skarbowe, przez co przysługiwały mu uprawnienia typowo prokuratorskie (Ghiretti, 1985, s. 751–766). Wsparciem tego poglądu są wnioski wynikające z analizy statusu Dekapolu, czyli związku dziesięciu miast z pogranicza prowincji Judea i Syria, gdzie zarząd również powierzono prefektowi (Isaac, 1981, s. 67–74).

Potrójny problem z rozstrzygnięciem kwestii tytułatury Poncjusza Piłata dostrzegł M. Dubuisson. Badacz wskazał, że przekaz Tacyta rodzi trzy rodzaje trudności: filologiczną, historyczno-instytucjonalną i interpretacyjną. Wyrażenie *Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus errat* uznał on za gramatycznie niejednoznaczne, albowiem użycie przyimka *per* (a nie *ab*) może sugerować nie wykonawcę działania, lecz cesarskiego pośrednika. Ponadto, zdaniem badacza, analizując źródła starożytne, mniejszą uwagę

należy zwrócić na samą terminologię, albowiem różni autorzy używają różnych określeń, ale wszędzie w zasadzie akcentowana jest więź Piłata z cesarzem Tyberiuszem. Źródła akcentują, że był on swojego rodzaju wysłannikiem cesarza i odpowiadał bezpośrednio przed nim. Wreszcie M. Dubuisson zgadza się z interpretacją L. Herrmanna i przyjmuje, że Tacytowi bardziej zależało po prostu na podkreśleniu ścisłego nadzoru cesarskiego nad Piłatem, aniżeli na użyciu prawidłowego tytułu urzędnika (Dubuisson, 1999, s. 133–136).

Polski badacz J. Ciecieląg nie jest przekonany do poglądu, jakoby Judea została wcielona do Syrii, a Poncjusz Piłat był jedynie reprezentantem legata Syrii z tytułem prefekta i jednoczesnymi uprawnieniami prokuratorскими w kwestiach finansowych posiadłości cesarskich. Badacz dość zachowawczo przyjmuje po prostu, że bazując zarówno na odkrytej inskrypcji, jak i na podstawie źródeł literackich, trzeba wysunąć przypuszczenie, że w latach 6–41 n.e. namiestnicy Judei nosili tytuł prefekta, a w latach 44–66 n.e. tytuł prokuratora (Ciecieląg, 2003, s. 15–16).

W miarę ostrożną opinię wyraziła H.K. Bond, przyjmując na podstawie odnalezionej inskrypcji, że tytuł Poncjusza Piłata najprawdopodobniej brzmiał *Praefectus Iudaeae* (prefekt Judei), jednakże pełne jej odtworzenie jest hipotetyczne i niepewne. Tytuł prefekta zaś mógł wskazywać, że cesarze, w tym i Tyberiusz, mianowali na to stanowisko ludzi o wojskowym statusie, co wynikało z ich determinacji, by utrzymać kontrolę nad nowo podbitym terytorium i podporządkować sobie miejscową ludność. Dopiero za panowania cesarza Klaudiusza tytuł prefekta został zmieniony na prokuratora, co miało odzwierciedlać postępy procesu pacyfikacji w prowincjach. Tym samym *procurator* nie oznaczał już tylko urzędnika finansowego, ale pełnoprawnego przedstawiciela władzy cesarskiej w prowincji (Bond, 2004, s. 11–12).

Bardziej stanowczo wypowiedział się M. Miglietta, który przyjął wyższość i kategoryczność dowodu epigraficznego, uznając, że Poncjusz Piłat był prefektem, a nie prokuratorem. Badacz wskazał też, że jego zdaniem Tacyt, tytułując namiestnika jako *procurator*, posługiwał się po prostu jemu współczesną urzędniczą nomenklaturą. Historyk pisał swoje dzieło wiele lat po tym, kiedy cesarz Klaudiusz zdecydował, że prefekci dotychczas kojarzeni głównie z uprawnieniami wojskowymi, objęli także uprawnienia fiskalne w prowincjach ekwickich, stając się prokuratorami (Miglietta, 2011, s. 135).

Wreszcie próbę pogodzenia odmiennych teorii podjął R. Carrier, który zaproponował przyjęcie tzw. koncepcji *dual office*, czyli podwójnego urzędu, zgodnie z którą niektórzy rzymscy namiestnicy łączyli równocześnie dwie funkcje: prokuratora i prefekta. Zdaniem badacza koncepcja ta pozwala na pogodzenie sprzecznych względem siebie przekazu Tacyty z odkrytym źródłem epigraficznym, a jednocześnie może posłużyć za wyjaśnienie, dlaczego w różnych źródłach, to jest w tych literackich i epigraficznych, stosowano różną terminologię (Carrier, 2012, s. 1–7). Trzeba jednak zaznaczyć, że R. Carrier oparł swoją koncepcję na wnioskach płynących z połączenia efektów prac trzech badaczy przedmiotu, to jest: F. Millara, A.H.M. Jonesa oraz P.U. Brunta. Wymienieni nie zajmowali się co prawda problematyką samej Judei i tytulaturą Poncjusza Piłata, ale swoje badania poświęcili sposobom zarządzania rzymskimi prowincjami i ich namiestnikom.

Dla zrozumienia koncepcji *dual office* konieczne jest odwołanie się do stanowisk tych badaczy. I tak F. Millar uznał, że prokuratorzy epoki wczesnego cesarstwa byli właściwie odpowiedzialni tylko za sprawy finansowe w zakresie im powierzonym i pozbawieni byli prawa do sprawowania jurysdykcji karnej oraz do dowodzenia wojskiem. Jeżeli już prokuratorzy pełnili takie funkcje, to – jak pokazują źródła – wynikało to z tego, że równocześnie sprawowali urząd prefekta albo nosili tytuł *praeses* lub *iudex*. Badacz zwrócił uwagę, że w inskrypcjach z okresu od I do III w. n.e. nie występuje żaden przykład prokuratora, który pełniłby funkcję namiestnika bez jednoczesnego sprawowania funkcji prefekta. Nawet wskazuje, że inskrypcje z III w. n.e. zawierają określenia typu: *procurator et praeses* bądź *procurator Augusti item praeses*, co wskazuje na łączenie tych funkcji (Carrier, 2012, s. 2–4; Millar, 1964, s. 180–187; Millar, 1965, s. 362–367). Z kolei A.H.M. Jones dodał od siebie, że bardzo nieprawdopodobne jest, aby cesarze, tacy jak August lub Tyberiusz, jeszcze zachowujący pozory republikańskie, nadawali tytuł *procurator* namiestnikom prowincji⁷¹. W swoich badaniach potwierdził też, że źródła epigraficzne pokazują, że częstą praktyką było nadawanie namiestnikom jednocześnie tytułu *procurator* i *prefect* lub *praeses* dla podkreślenia tego, że przysługiwały im uprawnienia nie tylko finansowe, ale także sądowe i wojskowe. Badacz zwrócił też uwagę na jedną bardzo istotną kwestię odnoszącą się pośrednio do samego Tacyty. Mianowicie przywołał inskrypcję z I w. n.e. z prowincji

Raetia i Vindelicica (ILS / *Inscriptiones Latinae Selectae* / 1348), na której namiestnicy tytułowani byli jako *procur[ator] Augustor[um] pro leg[ati]*, co znów wskazuje na łączenie funkcji. A tymczasem sam Tacyt, oprócz tego, że był historykiem, realizował się także w karierze politycznej, pełniąc liczne funkcje administracyjne, w tym legata, aby ostatecznie dojść do funkcji konsula pod koniec I w. n.e., zatem musiał mieć doskonałe rozeznanie o fakcie łączenia funkcji prokuratora z innymi (Carrier, 2012, s. 4–5; Jones, 1964, s. 115–125). Przywołany wcześniej P.A. Brunt również wynikami swoich badań dowodził praktyki łączenia funkcji administracyjnych z uprawnieniami prokuratorскими we wczesnym Cesarstwie Rzymskim. Badacz przyjmował, że namiestnicy stanu ekwickiego łączyli w sobie zarówno funkcje prokuratora, jak i prefekta, co mają potwierdzać inskrypcje, na których znajdują się opisy tytułów takich jak: *proc(urator) Aug(usti) et praef(ectus)*, a w późniejszych wiekach jako *proc(urator) Aug(usti) et praes(es)*. Przyjął on też, że ilekroć prokurator miał uprawnienia czy to sądowe, czy to militarne, to tylko dlatego, że jednocześnie był mianowany na urząd *iudex, praefectus* lub *praeses*. Na podstawie swoich badań P.A. Brunt uznał też, że z upływem czasu nie doszło do zastąpienia prefektów przez prokuratorów, ale nastąpiła po prostu zmiana preferencji w używaniu tytułatury. Innymi słowy, namiestnicy łączyli w sobie obydwie te funkcje, ale z czasem przyjęto określać ich mianem tylko prokuratorów (Carrier, 2012, s. 5–7; Jones, 1964, s. 115–125). Zgodnie z takimi badaniami i poglądami R. Carrier uznał, że Judea za czasów Jezusa była zarządzana przez prefekta, który jednocześnie był prokuratorem i praktyka podwójnej tytułatury przetrwała także do czasów, kiedy Tacyt sporządzał swoje dzieło, a odrębną kwestią była częstotliwość używania jednego z tych tytułów częściej od drugiego.

Bardzo podobne w istocie stanowisko zaprezentowała P. Świącicka, która stwierdziła, że przykładem *kombinacji* w zakresie tytułów namiestnika była Judea, gdzie namiestnikiem był prefekt, któremu powierzono funkcje prokuratora. Badaczka zwróciła uwagę, że już w okresie późnej republiki znane były pewne funkcje, które nie mogły być przekazywane prefektom, jako dla nich nieodpowiednie. Na przykład za takie uznawano dowodzenie legionami, którymi zgodnie z tradycją dowodzić musiał legat, wtedy dokonywano łączenia funkcji w tytuł *praefectus pro legato*. Zdarzało się też, że cesarze powierali prefektom (oprócz władzy wojskowej i sędowniczej) także uprawnienia

skarbowe i pieczę nad finansami w prowincji, wtedy prefekci działali jako prokuratorzy, łącząc w sobie uprawnienia z zakresu prawa publicznego i prywatnego. Dopiero bowiem od III w. n.e. niemalże każdy namiestnik prowincji tytułowany był już jako *praeses provinciae* / *provinciae* (Święcicka, 2012, s. 105). Wydaje się, że wówczas też definitywnie zniknęła problematyczna kwestia tytułatury namiestników i łączenia kompetencji.

PODSUMOWANIE

Gdyby nie sprawa Jezusa Chrystusa, jego skazania i następnie ukrzyżowania, to z pewnością Poncjusz Piłat jako namiestnik Judei nie byłby w ogóle szerzej znany, może wyłącznie w pewnym gronie badaczy i specjalistów zajmujących się historią rzymskich prowincji. Zapewne też spór o jego oficjalny tytuł miałby marginalne znaczenie. Jednakże stało się inaczej i Poncjusz Piłat jest chyba najbardziej znanym w historii namiestnikiem rzymskich prowincji wszech czasów. Z tego też względu nie dziwi spora ilość źródeł poświęconych temu urzędnikowi, i to tych o charakterze urzędowym, religijnym oraz literackim, i to pisanych zarówno w grece, jak i po łacinie. Ta wielorakość źródeł doprowadziła też do – poruszanego w tym artykule – problemu związanego z tytułem, jaki oficjalnie nosił Poncjusz Piłat jako namiestnik Judei. Rzymski historyk Tacyt powiązał tę postać z urzędem rzymskiego prokuratora, co w dość trwały sposób doprowadziło do upowszechnienia tego poglądu. Jednakże przyjęcie tego wprost stało w sprzeczności z rzymską praktyką sprawowania władzy w prowincjach w początku I w. n.e., a zwłaszcza już z dokonaniem w ubiegłym wieku odkryciem archeologicznym, które jednoznacznie miało wskazywać na to, że Poncjusz Piłat był prefektem. Następstwem tego była oczywiście podjęta w literaturze przedmiotu dyskusja.

Celem niniejszego opracowania było z jednej strony zwrócenie uwagi na toczący się spór oraz przedstawienie głównych jego założeń i podstaw źródłowych, ale z drugiej, zabranie też w nim głosu.

Poczynając od zachowanych źródeł literackich, trzeba zauważyć, że pomiędzy nimi zachodzi rozbieżność terminologiczna. W zasadzie wyłącznie w przekazach Tacyty mamy informację o terminie *procurator*, zaś w pozostałych przypadkach zachowały się greckie terminy: *ἡγεμὼν*, *ἐπίτροπος*, *διάδοχος*,

Τουδαίας ἡγεμῶν, które przyjęło się tłumaczyć w określony sposób na poparcie określonego nazewnictwa. Tak chociażby uznano, że *ἐπίτροπος* należy tłumaczyć jako *procurator*, co w konsekwencji ma uzasadniać, że Poncjusz Piłat był rzymskim prokuratorem. Trudno jednak zgodzić się z tym, aby greckie terminy, zwłaszcza takie, które mogą mieć różne (choć podobne znaczeniowo) tłumaczenia, w sposób kategoryczny przekładać na terminy łacińskie i na tym opierać określoną tezę. W tym też dokładnie przypadku F. De Martino sprzeciwił się przekładaniu greckiego *ἐπίτροπος* na łaciński termin *procurator* i uznaniu tych urzędów za odpowiednie względem siebie (De Martino, 1974, s. 668). Zatem ponad wszelką wątpliwość łaciński termin *procurator* przy Piłacie pojawia się tylko w przekazach Tacyty.

Odrębnym pytaniem będzie to, czy Tacyt w słynnym zdaniu: *Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus errat* chciał zaznaczyć funkcję Piłata jako prokuratora, czy może chciał tylko podkreślić fakt określonego dokonania *za pośrednictwem / per procuratorem* cesarskiego wysłannika, namiestnika. Pomijając zaś kwestie gramatyki języka łacińskiego, przyjmując nawet, że Tacyt intencjonalnie użył zwrotu *procurator* dla określenia funkcji Piłata, trzeba się zastanowić nad precyzyjnością tego określenia. Po pierwsze, Tacyt był nie tylko rzymskim historykiem, ale również miał duże doświadczenie w rzymskiej administracji; był nie tylko senatorem, ale pełnił także urzędy: kwestora, pretora, konsula oraz prokonsula Azji. Przy pisaniu swoich dzieł, poruszając problematykę zarządzania i administracji, korzystał zatem nie tylko z własnej wiedzy i doświadczenia, ale wiadomo, że korzystał także z oficjalnych dokumentów, np. ze sprawozdań senatu (*Acta senatus*), dziennika rzymskiego (*Acta diurna populi Romani*), aktów prawnych, przemówień oraz listów cesarskich i innych. W sprawach wymagających wiadomości specjalistycznych, sięgał zaś do specjalnych opracowań, w tym do dotyczącego Judei (Lewandowski, 2007, s. 293–295)^[8]. Pytanie zatem, czy Tacyt mógł popełnić błąd w nomenklaturze urzędniczej, mając tak dobre rozeznanie w realiach administracyjnych i dostępie do dokumentów. Wydaje się to mało prawdopodobne. Powodów, dla których historyk nazwał Piłata prokuratorem, należy zaś doszukiwać się w tym, że w czasach współczesnych Tacytowi namiestnicy prowincji tytułowani byli jako *procuratores*, i najpewniej użył on określenia dla niego współczesnego i dobrze znanego jego odbiorcom. Zresztą Tacyt

tworzył dzieło historyczne, a nie tekst prawniczy i z dużą ostrożnością należy oczekiwać precyzji wymaganej do tworzenia i interpretacji pojęć prawnych.

Wreszcie, jak słusznie wykazano w literaturze na podstawie obszernej i dokładnej analizy źródeł, na etapie wczesnego cesarstwa, czyli zasadniczo na etapie schyłku zachowywania pozorów ustroju republikańskiego, a jeszcze przed trwałym ukształtowaniem się administracji cesarskiej i jej nazewnictwa, dochodziło do łączenia kompetencji dotychczas zastrzeżonych dla różnych urzędników. Takim przykładem było właśnie połączenie funkcji prefekta i prokuratora, co symbolizowało połączenie władzy militarnej i sądowniczej z kompetencjami fiskalnymi.

Powyższe oznacza, że na etapie wczesnego cesarstwa, a zatem w okresie działalności Poncjusza Piłata, pełnienie funkcji prefekta nie wyłączało sprawowania funkcji prokuratora. Ma to istotne znaczenie w związku z wnioskami płynącymi z odkrycia archeologicznego z 1961 r., kiedy to odnaleziono jedyne dotychczas źródło epigraficzne, na którym znajdowało się określenie Piłata jako prefekta Judei. Jak wskazano wcześniej, na tzw. Kamieniu Piłata znajduje się tekst odczytany jako: *[Caesariens(ibu)]s Tiberieum [Pon]tius Pilatus [prae]fectus Iuda[ea]e [d]e[dit]* (Poncjusz Piłat, prefekt Judei, podarował Tiberieum mieszkańcom Cezarei). Trzeba się opowiedzieć za tym, że dowód ten w sposób jednoznaczny przesądza o tytularze Piłata jako prefekta. Należy też zwrócić uwagę na jedną istotną kwestię. Odkryte źródło epigraficzne stanowi o ufundowaniu przez Poncjusza Piłata Tiberieum (możliwe, że świątyni na cześć cesarza, chociaż nie jest do końca wiadome, czym miał być ten obiekt) i podarowaniu go mieszkańcom Cezarei. Tym samym, skoro sam Piłat był zaangażowany w to przedsięwzięcie i udokumentował to odpowiednim wpisem epigraficznym, to wiadomo, że sam najlepiej wiedział, jaką funkcję w rzeczywistości pełnił, skoro na kamieniu znalazł się napis *prae]fectus Iudaeae*. Oczywiście powyższe w żaden sposób nie wyklucza tego, że Piłat nie miał jednocześnie uprawnień prokuratorskich, a raczej – co wynika z wcześniejszych rozważań – niemal z pewnością pełnił podwójną funkcję, a przynajmniej był prefektem z dodatkowymi prokuratorskimi uprawnieniami. Dlaczego zaś na kamieniu wybrał tytuł prefekta a nie prokuratora? Wydaje się to oczywiste, jeżeli wziąć pod uwagę fakt, że na początku I w. n.e. to prefekt był kojarzony ze zwierzchnią władzą w prowincji i prawem publicznym,

zaś termin *procurator* bardziej łączony był ze sferą prawa prywatnego, a dopiero z czasem stał się wyznacznikiem władzy w prowincji.

Podsumowując, wydaje się, że Poncjusz Piłat jako urzędujący namiestnik Judei w latach 26–36 n.e. pełnił funkcję prefekta z dodatkowymi uprawnieniami prokuratorskimi, co było nierzadką praktyką na etapie wczesnego cesarstwa. Innymi słowy, był prefektem-prokuratorem. Za tym, że był prefektem przemawia najważniejszy dowód – epigraficzny oraz źródłowe opisy jego uprawnień władczych, z jakich korzystał w zarządzanej przez siebie prowincji. Dodatkowe zaś uprawnienia skarbowe i znajomość wspomnianej praktyki administracyjnej cesarstwa uzasadniają też tezę o dodatkowych uprawnieniach prokuratorskich Piłata. Przekazu Tacyty nie należy traktować jako kategorycznego kontrargumentu wobec tezy, że Piłat pełnił funkcję prefekta. W tym przypadku przekonujące jest to, że historyk użył w swoim przekazie terminu *procurator*, który był jemu współczesny i oznaczał namiestnika prowincji. Zdaje się, że Tacyt bardziej chciał przekazać wiedzę o określonym historycznym wydarzeniu, aniżeli oddać technicznie precyzyjny termin wskazujący na organ zarządzający prowincją, a przy okazji (może nawet niecelowo) nie odbiegał od rzeczywistości, albowiem prefekt Poncjusz Piłat był jednocześnie prokuratorem.

REFERENCES

- Bond, H.K. (2004). *Pontius Pilate in history and interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bosak, P.C. (2024). *Rzymscy namiestnicy Judei czasów Biblii. Leksykon*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.
- Brunt, P.A. (1966). Procuratorial Jurisdiction. *Latomus* 25.3, s. 461–489.
- Byra, M. (2022). *Powstanie w Judei 66–74 n.e.* Kocewia Mała: Wydawnictwo Atryda.
- Carrier, M. (2012). *On the Dual Office of Procurator and Prefect*, https://www.academia.edu/2211986/On_the_Dual_Office_of_Procurator_and_Prefect,– (dostęp: 29.10.2025).
- Cieciela, J. (2000). *Palestyna w czasach Jezusa. Dzieje polityczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Cieciela, J. (2003). *Poncjusz Piłat. Prefekt Judei*. Kraków – Mogilany: The Enigma Press.
- Degrassi, A. (1964). „Sull'iscrizione di Ponzio Pilato”. *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, 8(19), s. 59–65.
- De Martino, F. (1974). *Storia della Costituzione romana. Vol. IV*. Napoli: Editore Jovene.
- Dubuisson, M. (1999). Le «procurateur» de Judée. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 77(1), s. 131–136.
- Eck, W. (2007). *Rom und Judaea. Fünf Vorträge zur römischen Herrschaft in Palaestina*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Frova, A. L'Inscrizione di Ponzio Pilato a Cesarea. *Rendiconti*, 95, 1961, s. 419–434.
- Ghiretti, M. (1985). Lo „status” della Giudea dall'età Augustea all'età Claudia. *Latomus*, 44, s. 751–766.
- Herrmann, L. (1970). Chrestos. Témoignages païens et juifs sur le christianisme du premier siècle. *Latomus* vol 109, ss.174.
- Hirschfeld, O. (1905) *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, 2. Aufl. Berlin: Weidmann.
- Isaac, B. (1981). The Decapolis in Syria: a Neglected Inscription. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 44, s. 67–74.
- Jones, A.H.M. (1968). *Studies in Roman Government and Law (Procurators and Prefects in the Early Principate)*. London, Barnes & Noble.
- Jońca, M. (2009). *Głośne rzymskie procesy karne*. Wrocław: Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jońca, M. (2016). Czyste ręce prefekta Judei. *Palestra*, 3(61), s. 146–150.
- Lewandowski, I. (2007). *Historiografia rzymska*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Lifshitz, B. (1962). Inscriptions Latines de Césarée en Palestine. *Latomus*, 21, s. 149–150.
- Miglietta, M. (2011). *I.N.R.I. Studi e riflessioni intorno al processo a Gesù*, Napoli: Satura Editrice. Drugie wydanie: Miglietta, M. (2024). *I.N.R.I. Studi e riflessioni intorno al processo a Gesù, seconda edizione ampliata*, Napoli: Satura Editrice.
- Millar, F. (1964). Some Evidence on the Meaning of Tacitus „Annals XII”. 60. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13.2, s. 180–187.
- Millar, F. (1965). The Development of Jurisdiction by Imperial Procurators: Further Evidence. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 14.3, s. 362–367.

- Pflaum, H.-G. (1961). *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, t. III. Paris: Maisonneuve.
- Smallwood, E.M. (1976). *The Jews under Roman Rule. From Pompey to Diocletian*. Leiden: E.J. Brill.
- Sobczyk, M. (2013). Proces Jezusa oczami historyka i prawnika. *Studia Iuridica Toruniensia*, XII, s. 221–252.
- Starowieyski, M. (2020). *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne. Część II*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Święcicka, P. (2012). *Proces Jezusa w świetle prawa rzymskiego*. Warszawa: Wolters Kluwer. Drugie wydanie: Święcicka, P. (2024). *Proces Jezusa w świetle prawa rzymskiego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Tarwacka, A., Zabłocki, J. (2005). *Publiczne prawo rzymskie*. Warszawa: Liber.
- Vardaman, J. (1962). A New Inscription Which Mentions Pilate as „Prefect”. *Journal of Biblical Literature*, 81(1), s. 70–71.
- Walker, B. (1952). *The Annals of Tacitus. A Study in the Writing of History*. Manchester: Manchester University Press.

ENDNOTES

- [1] Najbardziej znanym przykładem jest dzieło M. Bułhakowa pt. *Mistrz i Małgorzata* (wydanie pierwotne – M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, Книга 1, Журнал *Москва*, 11, 1966, s. 6 i n.), gdzie Poncjusz Piłat określany jest mianem *прокуратора* (prokuratora). Warto tutaj za M. Sadowską wskazać, że M. Bułhakow bardzo dbał o wierność przedstawionych w powieści realiów. W czasie gdy pracował nad *Mistrzem i Małgorzatą*, powszechnie sądzono, że Poncjusz Piłat piastował urząd prokuratora. Dopiero w 1961 r. (już po śmierci autora powieści) za sprawą prac archeologicznych, kierowanych przez Antonia Frovę, ujawniono, że Piłat nosił tytuł prefekta. W kolejnych przekładach nazwa przywołanego stanowiska przekazywana była w różny sposób. Autorzy pierwszego tłumaczenia zdecydowali się na zastosowanie realogizmu w oryginalnej łacińskiej formie graficznej, mimo iż analogiczny zabieg nie występuje w tekście prymarnym. A. Drawicz wykorzystał translát *namiestnik*. Nie jest to błędem rzeczowym, gdyż historycznie Poncjusz Piłat rzeczywiście był namiestnikiem, czyli osobą sprawującą władzę, jednak w funkcję prokuratora wpisane były określone uprawnienia administracyjne i sądownicze, które nie musiały być przypisane namiestnikowi. J. Cichocki zastosował termin *prefekt*. Rozwiązanie J. Cichockiego, mimo iż zgodne z prawdą historyczną, nie jest wierne oryginałowi, w którym Poncjusz Piłat określony został mianem prokuratora – tak: M. Sadowska, *Elementy trzeciej kultury w przekładach polskich wersji Mistrza i Małgorzaty Michaiła Bułhakowa*, [w:] *Acta Polono-Ruthenica XXIII/3*, 2018, s. 145–146. Zob. też: Z. Barański, *Postać Piłata w literaturze rosyjskiej*, [w:] *Studia Rossica Posnaniensia*, 27.1./1996, s. 9–21. Przykładem literatury, w której Poncjusz Piłat tytułowany jest prokuratorem, jest również: A. France, *Le Procureur de Judée*, Paris 1919, s. 37.

- [2] Termin *prokurator Poncjusz Piłat* występuje przykładowo w: A. Anderwald, *Rozumienie zmartwychwstania w nowszej literaturze religio logicznej*, [w:] Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 6/1999, s. 81–94; M. Niedośpiał, *Zniesienie kary śmierci oraz kary pozbawienia wolności (więzień) i tortur*, Kraków 2019 (s. 6) – dostęp w Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego (RUJ), Bibliografia Publikacji Pracowników UJ pod adresem: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/104340> (dostęp: 5.08.2022); S. Wronka, *Odrzucanie Jezusa*, [w:] Materiały Homiletyczne 272/2012, s. 146–150; W. Sobczak, *Procesy polityczne u źródeł cywilizacji europejskiej*, [w:] Krakowskie Studia Małopolskie 21/2016, s. 123–143; I. Chișcari, *Ponțiu Pilat – persecutor sau mărturisitor al lui hristos? Ponțiu pilat în simbolurile de credință ale bisericii primare*, [w:] Studii Teologice 6/3/2010, s. 99–152; K. Wolny-Zmorzyński, *Ewangelie Nowego Testamentu jako reportaże*, [w:] Roczniki Nauk Społecznych 49.1/2021, s. 31–50; F.H. Yost, *Židovi prvog kršćanskog stoljeća*, [w:] Biblijski pogledi 13.1/2005, s. 3–40; M. Cifrak, A. Krasicki, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, [w:] Służba Bożja: liturgijsko-pastoralna revija 51.1/2011, s. 32–55; E. Dąbrowski, *Prokurator (hasło)*, [w:] E. Dąbrowski (red.), *Podręczna encyklopedia biblijna*. T. 2, Poznań, Warszawa, Lublin 1959 s. 350; Z. Zarzycki, *Historia Prawa Wyznaniowego. Wybór tekstów źródłowych*, Kraków 2004, s. 31.
- [3] Przykładowo: abp. Marek Jędraszewski, Homilia po *Dekrecie Piłata* wygłoszona w Kalwarii Zebrzydowskiej w dniu 30.03.2018 r., <https://diecezja.pl/homilie/homilia-po-dekrecie-pilata-kalwaria-zebrzydowska-30-03-2018> (dostęp: 5.08.2022); kazanie wygłoszone przez ks. bpa Marcina Hintza w kościele Zbawiciela w Sopocie w 5. Niedzielę Pasyjną Judica w dniu 7.04.2019 r., <https://sopot.luteranie.pl/2019/04/kazanie-wygloszone-przez-ks-bpa-marcina-hintza-w-5-niedziele-pasyjna-judica/> (dostęp: 5.08.2022).
- [4] Zagadnienie to zostało poruszone przez P. Świąćicką w fenomenalnej monografii poświęconej procesowi Jezusa, por. P. Świąćicka, *Proces Jezusa w świetle prawa rzymskiego. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2012, s. 101–105.
- [5] Tłumaczenia na podstawie: Jurewicz, O. (2001). *Słownik grecko-polski w 2 tomach*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- [6] W opracowaniu skupiono się na tych pozycjach z literatury, które bezpośrednio dotyczyły sporu o prawidłowość tytułu Poncjusza Piłata.
- [7] Pierwsi cesarze rzymscy byli w tym zakresie ostrożni i dbali o precyzyjne określenie charakteru i zakresu władzy, jaka im i ich urzędnikom przysługiwała: za P. Świąćicką odwołanie do: A.N. Sherwin-White, *Roman Society and Roman Law in the New Testament*, 1963 (Świąćicka, 2024, s. 104, przypis 293).
- [8] O źródłach, z których korzystał Tacyt: za I. Lewandowski odwołanie do: R. Syme, *Tacitus*, Oxford 1958, t. 1–2; J. Tresch, *Die Nerobücher in den Annalen des Tacitus*, Heidelberg 1965; C. Questa, *Studi sulle fonti degli Annali di Tacito*, Roma 1963 (Lewandowski, 2007, s. 295, przypis 66).